

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank
Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ
Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστη-
μίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ.
τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρ-
τζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κων-
σταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδο-
ρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Συντακτική Ἐπιτροπή: **Ι. Θεοδωρακόπουλος,**
Π. Κανελλόπουλος, Μ. Τσαμαδός, Κ. Τσάτσος.

ΤΙΜΗ ΕΚΑΣΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΔΡΧ. 45.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΗΣΙΑ ΔΡΧ. 160.—
ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛ. 3.—

Διεύθυνσις τοῦ Ἀρχείου: **Νίκης 25, Ἀθήναι.**

Συνδρομαὶ ἀποστέλλονται πρὸς τὸν:

κ. Μιχ. Τσαμαδόν, Νίκης 25, Ἀθήναι.

Αἱ εἰς τὸ «Ἀρχεῖον τῆς Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν» δημοσιευόμεναι πραγματεῖαι καὶ ἀρθρα ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν συνεργατῶν εἶναι πρωτότυπα καὶ γράφονται εἰδικῶς διὰ τὸ περιοδικόν.

Χειρόγραφα πρὸς δημοσίευσιν καὶ βιβλία πρὸς ἀναγγελίαν ἀποστέλλονται εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Συντάξεως τοῦ Ἀρχείου, **Νίκης 25.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελίς
Wilbur M. Urban. — Τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων	1
Ἰωάν. Θεοδωρακοπούλου. — Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου στὸ Φαίδωνα	24
Wilhelm Wolfg. Schütz. — Ὁ μῦθος καὶ ἡ ζωὴ (Μετ. Π. Κανελλοπούλου)	46
Otis Lee. — Μέθοδος καὶ σύστημα εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐγέλου (Μετ. Μ. Τ.)	57

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Π. Κανελλοπούλου. — Ντεκάρτ καὶ Γιάσπερς	93
Κ. Ι. Δ. — Ἴμμ. Κάντ: Προλεγόμενα εἰς πᾶσαν μέλλουσαν Μεταφυσικὴν. Μετάφρασις, Εἰσαγωγή, Σχόλια Χ. Γιερού	99
Μ. Τ. — Robert Blanché: La notion du fait psychique	100
Δ. Καπετανάκη. — Ἐμμ. Κάντ: Ἡ Ἠθικὴ Φιλοσοφία. Ι. Οἱ Ἀρχές τῆς Μεταφυσικῆς τῶν Ἠθῶν. Μετάφρασις κλπ. Ν. Δ. Κορκοφίγκα	108
Π. Κανελλοπούλου. — Τελευταῖος χαιρετισμὸς στὸν Ἰωάννη Συκουτρῆ	111
Βιβλιογραφία	113

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΕΤΟΣ Θ΄.

ΤΕΥΧΟΣ 1-4

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1938

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΤΟΣ Θ'. ΤΕΥΧΟΣ 1-4

ΤΕΥΧΟΣ 1.

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελίς
Wilbur M. Urban. — Τὸ περιεχόμενον τῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων	1
Ἰωάν. Θεοδωρακοπούλου. — Τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου στὸ Φαίδωνα	24
Wilhelm Wolfg. Schütz. — Ὁ μῦθος καὶ ἡ ζωὴ (Μετ. Π. Κανελλοπούλου)	46
Otis Lee. — Μέθοδος καὶ σύστημα εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἐγέλου (Μετ. Μ. Τ.)	57

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Π. Κανελλοπούλου. — Ντεκάρτ καὶ Γιάσπερς	93
Κ. Ι. Δ. — Ἴμμ. Κάντ: Προλεγόμενα εἰς πᾶσαν μέλλουσαν Μεταφυσικὴν. Μετάφρασις, Εἰσαγωγή, Σχόλια Χ. Γιερού.	99
Μ. Τ. — Robert Blanché: La notion du fait psychique	100
Δ. Καπετανάκη. — Ἐμμ. Κάντ: Ἡ Ἠθικὴ Φιλοσοφία. Ι. Οἱ Ἄρχές τῆς Μεταφυσικῆς τῶν Ἠθῶν. Μετάφρασις κλπ. Ν. Δ. Κορκοφίγκα.	108
Π. Κανελλοπούλου. — Τελευταῖος χαιρετισμὸς στὸν Ἰωάννη Συκουτρῆ	111
Βιβλιογραφία	113

ΤΕΥΧΟΣ 2.

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελίς
Karl Jaspers. — Ὑποστασιακὴ φιλοσοφία (Μετ. Π. Κανελλοπούλου)	117
N. I. Τούλ. — Ἐπιτακτικότης καὶ ἀξία	146
Ραφαὴλ Δήμου. — Ἡ φιλοσοφία τοῦ ὄραίου κατὰ Πλάτωνα (Μετ. Μ. Τ.)	177
Βασ. Λαούρδα. — Τὸ γνωσιολογικὸν πρόβλημα εἰς τὸν «Θεαίτητον» τοῦ Πλάτωνος.	235
Βιβλιογραφία	253

ΤΕΥΧΟΣ 3.

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελις
Karl Jaspers. —'Υποστασιακή φιλοσοφία (Μετ. Π. Κανελ. λοπούλου. . . . .)	257
Κωνστ. Τσάτσου. —'Η πρωταρχική πηγή τοῦ δικαίου . . .	290
Josef. Greiner. —Γιὰ τὴν οἰκοδόμησι τῆς αἰσθητῆς καὶ νοη- τῆς πείρας	329

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Μ. Τ. —Pierre Maxime Schuhl: Machinisme et Philosophie	344
Πρωτόγονος αἰτιώδης σύνδεσις	348
W. K. C. Guthrie. —Τίνες ἦσαν οἱ ὀρφικοί;	350
Κωνστ. Τσάτσου. —Rudolf Stammer	355
Βιβλιογραφία	358

ΤΕΥΧΟΣ 4.

1) ΜΕΛΕΤΑΙ

	Σελις
Karl Jaspers. —'Υποστασιακή φιλοσοφία (Μετ. Π. Κ.) . .	361
Ραφαήλ Δήμου. —Τὸ θεῖον κατὰ τὸν Πλάτωνα	395
Δημητρίου Καπετανάκη. —'Ἔρως καὶ χρόνος	433

2) ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ἴ. Θεοδωρακοπούλου. —Edmund Husserl	468
Βιβλιογραφία	476

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ ¹⁾

Υ Π Ο

WILBUR M. URBAN

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Yale τῶν Ἡνωμ. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς

I

Μία ἀπὸ τὰς μορφὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκδηλοῦνται αἱ σοφιστικαὶ τάσεις τῆς νεωτέρας μας ἐποχῆς εἶνε καὶ ἡ ἑξῆς : νὰ ἀρνοῦνται αὐτὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς γνώσεως εἰς ὅλα ἐκεῖνα τὰ πεδία τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως τὰ ὁποῖα ἀποκαλοῦνται ἀξιολογικά—δηλ. τὰ πεδία τῆς ἠθικῆς, τῆς αἰσθητικῆς, τῆς θρησκείας, καὶ πρὸ παντὸς τῆς μεταφυσικῆς.

Ἡ δευτέρα μορφή τὴν ὁποίαν προσλαμβάνει ἡ σοφιστικὴ αὕτη τάσις εἶνε ὅτι χαρακτηρίζει ὅλας αὐτὰς τὰς σκέψεις ὡς ἐστερημέναι νοήματος. Βεβαίως δὲν ἰσχυρίζονται ὅσοι σκέπτονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅτι αἱ ἀξιολογικαὶ αὐταὶ σκέψεις, εἰάν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τὰς ὀνομάσωμεν οὕτω, εἶνε ἐστερημέναι νοήματος ὑπὸ οἵανδήποτε ἔννοιαν. Τὸ τοιοῦτον θὰ ὑπερέβαινε τὰ ὅρια καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν νεώτερον ὄλων τῶν νεο-θετικιστῶν. Φαντάζομαι ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη εἰς τὰς στιγμὰς τοῦ μικροτέρου του ζήλου δὲν θὰ ἀποφεύγει τοιοῦτου εἴδους σκέψεις καὶ βέβαια δὲν θὰ θεωρεῖ ὅτι εἶνε αὐταὶ ἐντελῶς ἐστερημέναι νοήματος, ἢ καὶ ὅτι δὲν εἶνε παρὰ ἀπλῶς ἔκφρασις συναισθημάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ του ὄργανισμοῦ. Ἀλλὰ ἀφοῦ εἶνε πρὸ παντὸς ἐνθερ-

1) Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀποτελεῖ ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ Urban εἰς τὸ φιλοσοφικὸν συνέδριον τῆς Βοστώνης κατὰ Δεκέμβριον 1936 καὶ στρέφεται κατὰ τοῦ «λογικοῦ θετικισμοῦ», κινήσεως ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ βάσιν τῆς εἰς τὸν λεγόμενον «κύκλον τῆς Βιέννης».

μος υποστηρικτῆς τῶν ἀπόψεών του, θὰ ἀρνεῖται προφανῶς εἰς αὐτὰς νόημα ἐν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Ἐνώπιον ὅμως μιᾶς τοιαύτης καταστάσεως ἀπιστεύτου παραδοξότητος, διερωτώμεθα φυσικὰ πῶς εἶνε δυνατόν φιλόσοφοι νὰ φθάσουν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον. Ἄς εἶνε μολαταῦτα γνωρίζομεν πῶς συνέβη τὸ πρᾶγμα καὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν. Τὸ ὅλον ὀφείλεται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ λεγομένου ἐμπειρικοῦ κριτηρίου τοῦ νοήματος—ἐνὸς κριτηρίου ἢ *δεοντολογικοῦ κανόνος*, τὸν ὁποῖον, εἰρησθῶ ἐν παρόδῳ, παραδέχονται ἐκεῖνοι ἀκριβῶς οἱ ὁποῖοι διατείνονται ὅτι ὅλαι αἱ δεοντολογικαὶ προτάσεις εἶνε ἐστερημέναι νοήματος. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου θὰ ἐπανέλθωμεν πάλιν. Πρὸς τὸ παρὸν θέλομεν νὰ τονίσωμεν τὸν παραδοξολογικὸν χαρακτῆρα τῆς καταστάσεως.

Εἶνε φανερόν ὅτι τὸ παράδοξον γεννᾶται ὡς ἐκ τῆς ἀρνήσεως ὅτι ὑπάρχει τρόπος τις διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ ἓνας ἀξιολογικὸς ἰσχυρισμός. Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην θὰ προσπαθῆσω νὰ ὑποδείξω ἓνα τοιοῦτον τρόπον ἐξακριβώσεως, ταυτοχρόνως δὲ θὰ πρότεινω καὶ ἓνα τρόπον διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ τὸ παράδοξον τοῦτο. Ἐπιθυμῶ ὅμως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ μὴ ὑπάρχη καμμία ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς μελέτης ταύτης ἢ ὁποία δὲν θὰ εἶνε παρὰ μόλις κάτι περισσότερον ἀπὸ μίαν ὑπόδειξιν. Λεπτομερεστέρα ἐξέτασις τῆς ἀπόψεως ταύτης θὰ ἀπῆτει χρόνον πολὺν περισσότερον ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἔχω αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὴν διάθεσίν μου.

II

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ἀξιολογικαὶ προτάσεις :

Καθὼς εἶνε γνωστόν, οἱ υποστηρίζοντες τὴν θεωρίαν τὴν ὁποίαν ἐξετάζομεν ἀρνοῦνται ὅτι ὑπάρχουν ἀξιολογικαὶ κρίσεις ἢ προτάσεις ἢ ὅτι κατ' ἀρχὴν εἶνε δυνατὰ τοιαῦτα λογικὰ «τερατουργήματα». Ἡ ἀρνησις αὕτη δυνατόν νὰ γίνῃ ὑπὸ δύο μορφάς. Κατὰ τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν (ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τοῦ Carnap), αἱ ἀποκαλούμεναι ἀξιολογικαὶ κρίσεις δὲν εἶνε πράγματι παρὰ συγκεκριμέναι κρίσεις

περὶ πραγματικοῦ γεγονότος. Ἐὰν εἶπω «ἡ εἰρήνη εἶνε κατὶ καλόν», ἡ ἀνάλυσις δεικνύει ὅτι ἔχομεν πράγματι ἐνώπιόν μας μίαν κρίσιν περὶ πράγματος τοῦ τύπου : ἡ εἰρήνη εἶνε κατὶ τὸ ἐπιθυμητὸν ἢ ὅτι εἶνε ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος. Οὕτω ἐρμηνευομένη ἡ κρίσις ἀναφέρεται εἰς μίαν ἐμπειρικὴν κατάστασιν πραγμάτων καὶ εἶνε δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῇ διὰ τῆς πείρας. Ἡ δευτέρα μορφή εἶνε πλέον δραστική. Οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς ἀρνοῦνται, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ayer, ὅτι τὸ νὰ εἴπωμεν ἡ εἰρήνη εἶνε τι τὸ ἐπιθυμητὸν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ εἰρήνη εἶνε ἀγαθόν καὶ ὅτι ἡ καλουμένη ἀξιολογικὴ κρίσις δὲν εἶνε παρὰ συγκεκαλυμμένη κρίσις περὶ πράγματος. Εἰς τοῦτο νομίζω ὅτι ἔχει οὗτος δίκαιον, ὅπως ὑπεστήριξα ἀπὸ πολλῶν ἡδῆ ἔτῶν. Ἡ μόνη λοιπὸν ἀπομένουσα δυνατὴ λύσις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν θετικιστῶν, εἶνε νὰ ἀποκαλέσωμεν τὴν ἀξιολογικὴν κρίσιν ψευδο-πρότασιν καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν ἀπλῶς ὡς ἔκφρασιν μιᾶς ψυχικῆς καταστάσεως.

Ἡ δευτέρα αὐτῆ ἀποψις εἶνε εὐρέως διαδεδομένη ἀφοῦ δὲ θεωρῶ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἄλλην δυνατὴν ἀποψιν ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν ἀληθιναὶ ἀξιολογικαὶ κρίσεις, φανερὸν καθίσταται ὅτι τὸ πρῶτον μας ἔργον, κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ γενικοῦ θέματός μας, θὰ πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τὸ νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ ἐκδηλώσεως ψυχικῆς καταστάσεως καὶ ἀξιολογικῆς κρίσεως, νὰ καθορίσωμεν μὲ ἄλλας λέξεις ἂν κατ' ἀρχὴν ὑπάρχουν ἀξιολογικαὶ κρίσεις ἢ προτάσεις.

Ἀξιολογικὸς ὀνοματισμὸς, (νομιναλισμὸς).

Τὴν θεωρίαν τὴν ὁποίαν πρόκειται τώρα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς κριτικὴν ἐξέτασιν θὰ τὴν ὀνομάσωμεν *ἀξιολογικὸν ὀνοματισμόν*. Ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦτον ἐννοῶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἢ ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι ὅλαι αἱ δηλωτικαὶ ἀξίας λέξεις εἶνε ἑναρθροὶ φθόγγοι (flatus vocis), οἱ ὅποιοι δὲν ἀναφέρονται εἰς τίποτε, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκφράζουν ψυχικὰς καταστάσεις. Κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ ἀξιολογικὸς αὐτὸς ὀνοματισμὸς εἶνε ἀποτέλεσμα ἐλαττωματικῆς φαινομενολογικῆς ἀναλύσεως. Τὰ ἐλαττώματα ταῦτα τῆς ἀναλύσεως γίνονται καταφανῆ εἰς δύο σημεία.

Τὸ πρῶτον ἐκ τούτων ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι δὲν γίνεται διάκρισις

μεταξὺ τῆς διὰ λέξεων ἐκδηλώσεως τῶν ψυχικῶν καταστάσεων καὶ τῶν ἀξιολογικῶν ἐκφράσεων. Μεταξὺ τοῦ θαυμαστικοῦ Α! ἐνώπιον μιᾶς ἐλαιογραφίας ἢ ἐνὸς τοπίου καὶ τῶν φράσεων: «τὸ τοπίον εἶνε ὠραῖον, αὐτὸ εἶνε μία ὠραία ἐλαιογραφία», ὑπάρχει διαφορὰ, ὅπως ὑπέδειξαν ἤδη ὁ Scheler καὶ ἄλλοι, ὄχι μόνον κατὰ βαθμὸν, ἀλλὰ, ἀπὸ φαινομενολογικῆς ἀπόψεως ἑξεταζομένου τοῦ πράγματος, οὐσιαστικῆ τοιαύτη. Τὸ Α! δὲν σημαίνει τίποτε καὶ δὲν ἀποβλέπει εἰς κανένα σκοπὸν. Ἀπλῶς ἐκφράζει μίαν κατάστασιν, τὰ πράγματα δὲν εἶνε καθόλου διάφορα εἰς περιπτώσεις σχετιζομένας πρὸς τὴν ἠθικὴν. Ὑπάρχει πλήρης καὶ ἀπόλυτος διαφορὰ μεταξὺ ἐνὸς ἐπιφωνήματος ἐκδηλοῦντος τὴν συχαμάραν, ὅπως π. χ. ἡ γερμανικὴ λέξις *ruhi* (ἢ ἡ γαλλικὴ *rouah*) καὶ τῆς ἐκφράσεως: αὐτὸ εἶνε μία συχαμένη πράξις. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις δὲν ἔχομεν ἀπλῶς ἀντίδρασιν, εἰς τὴν ἐλαιογραφίαν ἢ εἰς τὴν πράξιν φύσεως συναισθηματικῆς, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις στρέφεται πρὸς μίαν ποιότητα, πρὸς ἓνα νόημα αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων, τὸ ὁποῖον ἔχει γίνεαι ἀντιληπτὸν καὶ πρὶν ἀκόμη ἐκδηλωθῆ ἢ ἀντίδρασις.

Ἡ ἀνάλυσις ὁμως πάσχει καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἐλάττωμα ἀκόμη καταστρεπτικότερον διὰ τὴν θεωρίαν. Ὅχι μόνον εἶνε ἀνάγκη, ὅπως εἶδομεν, νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ αἰσθητικῆς στάσεως καὶ ἀξιολογήσεως, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἐκφράζουν αἱ ἀξιολογικαὶ λέξεις, καὶ τῶν αἰσθημάτων μας ἔναντι τῶν ἰδιοτήτων τούτων. Δυνάμεθα, ἐπὶ παραδείγματι, νὰ περιγράψωμεν καὶ περιγραφόμεν τὰς πράξεις ὡς ἀνδρείας, μετριοπαθεῖς, ὑπερηφάνους, ἀνάνδρους· ὅτι οἱ χαρακτηρισμοὶ οὗτοι δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἐκφράσεις αἰσθημάτων γίνεαι τελείως σαφὲς μόλις ὡς ἀναλύσωμεν κάπως λεπτομερέστερον τὴν κατάστασιν. Μία οἰαδήποτε ἐκ τῶν ἰδιοτήτων τούτων εἶνε δυνατόν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ὑπὸ δύο ἢ καὶ πλειοτέρων προσώπων ταυτοχρόνως καὶ ὁμως τὰ ὑπ' αὐτῆς προκαλούμενα αἰσθήματα δυνατόν νὰ εἶνε ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Σεῖς ἐνδεχόμενον νὰ ἀγαπᾶτε τὰς ὑπερηφάνους πράξεις· ἐγὼ δυνατόν νὰ μὴ τὰς ἀγαπῶ, καὶ οἱ δύο μας ὁμως ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἀναγνωρίζομεν τὴν αὐτὴν πράξιν ὡς ὑπερήφανον. Ἡ ποιότης τῆς πράξεως μένει ἢ αὐτὴ καίτοι ἡ συναισθηματικὴ στάσις ἀπέναντί της δυνατόν νὰ ποικίλλῃ. Ἡ ἀνεξάρτητος ἀπ' ἀλλήλων μεταβλητότης τῆς ἀξιολογικῆς ποιότητος καὶ τοῦ συναισθήματος νομίζομαι

ζομεν ὅτι ἀποτελεῖ σαφῆ ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς φαινομενολογικῆς διαφορᾶς, διαφορᾶς ἢ ὁποία, ἐπὶ πλεόν, δὲν ἀφορᾷ τὸν βαθμὸν τῆς ἀντικειμενοποιήσεως, ἀλλὰ ἔχει οὐσιώδη χαρακτῆρα. Ἔως ἐδῶ νομίζω ὅτι κανεὶς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχει ἀντίρρησιν. Τὸ κύριον πρόβλημα ὅμως ἀρχίζει ὅταν ἔλθωμεν εἰς τὰς προτάσεις εἰς τὰς ὁποίας πρόκειται νὰ γίνῃ χρῆσις τῆς ἀξιολογικῆς λέξεως «καλόν». Ὅταν λέγομεν: «τοῦτο εἶνε ἐρυθρόν» ἢ προσθήκη: «εἶνε ἐρυθρόν» συμβολίζει τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀναφορᾶς μας, τουτέστι πρὸς κάποιον ἄλλο ἐρυθρόν πρᾶγμα. Τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν νομίζομεν ὅτι μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχουν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὄροι ὅπως: ὑπερήφανος ἢ ἀνανδρος. Τί θὰ εἴπωμεν ὅμως διὰ τὸν ὄρον «καλός»; Καὶ ἐδῶ ἐπίσης νομίζω, καίτοι διὰ γλωσσολογικοὺς λόγους τὸ πρᾶγμα δὲν εἶνε τόσο φανερόν, εἶνε δυνατὸν νὰ δείξωμεν ὅτι ὑπάρχει ἢ αὐτὴ ἀνεξάρτητος ἀπ' ἀλλήλων μεταβλητότης τοῦ συναισθήματος καὶ τοῦ ἀξιολογικοῦ προσδιορισμοῦ. Εἶνε ἀληθές ὅτι εἰς τινὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις καλός, εἶνε αὕτη ἀπλοῦν ἐπιφώνημα, εἰς ἄλλας ὅμως περιπτώσεις δὲν εἶνε (Braithwaite). Νομίζω δὲ ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία σφαῖρα ἀξιολογικῆς σκέψεως (οἰκονομική, ἠθική, αἰσθητική) εἰς τὴν ὁποίαν νὰ μὴ εἶνε δυνατὴ ἢ φαινομενολογικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημασιῶν τῆς λέξεως.

Γεγονότα ὁποῖα εἶνε τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἀναγκάζουν, μοῦ φαίνεται, νὰ κάμωμεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἐκδηλώσεων ψυχικῆς καταστάσεως καὶ ἀξιολογικῶν κρίσεων καὶ μᾶς δεικνύουν τὸ ἀβάσιμον τοῦ ἀξιολογικοῦ ὀνοματισμοῦ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἕνας ἄλλος λόγος, ὁ ὁποῖος ἐν σχέσει πρὸς τὸ προκείμενον θέμα μας δὲν εἶνε ἐστερημένος σπουδαιότητος. Ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ ἀξιολογικὸς ὀνοματισμὸς εἶνε ἔνοχος τῆς ἀπιστεῦτου ἀναιδεΐας νὰ χαρακτηρίσῃ ἕνα σημαντικώτατον μέρος τῆς ἐλλόγου ἀνθρωπίνης σκέψεως ὡς ἐστερημένον νοήματος· διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅμως τὴν ἀποψίν του ταύτην εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ συσσωρεύσῃ παράδοξα ἐπὶ παραδόξων. Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην, αἱ λεγόμεναι ἀξιολογικαὶ κρίσεις εἶνε συγκεκαλυμμένα ἐκδηλώσεις ψυχικῶν καταστάσεων. Διατί ὅμως ἡ συγκάλυψις αὕτη; Ἐὰν ἡ ἀξιολογικὴ κρίσις εἶνε ἀπλῶς ἐκδήλωσις ψυχικῆς καταστά-

σεως, διατί προσλαμβάνει τὴν ἴδιαν μορφήν ὅπως καὶ ἡ λογικὴ πρότασις ; Πῶς συμβαίνει ὥστε οἱ ἄνθρωποι, ἀντὶ νὰ ἐκφράζουν τὰ συναισθήματά των ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν γλωσσικῶν τύπων τῶν καταλλήλων διὰ τοιούτου εἴδους ἐκδηλώσεις, διαρκῶς παραποιοῦν αὐτὰ ὡς ἐὰν νὰ τοὺς ἐξηνάγκαζεν εἰς τοῦτο κάποιος κακόβουλος δαίμων ; Συμβαίνει ἄρα γε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγει παραδοξολογῶν ὁ καθηγητὴς Moore, ὅτι ἡ γλῶσσα ἐφευρέθη εἰδικῶς διὰ νὰ στενοχωρῇ τοὺς φιλοσόφους ; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἀξιολογικὸς ὀνοματισμὸς εἶνε τελείως ἀκατάληπτος.

III

Τὸ πρόβλημα τῆς πλάνης ἐν τῇ ἀξιολογήσει : Αὐταπάτη καὶ πλάνη περὶ τὰς ἀξίας.

Εἰς τὸ ἐρώτημα : ἐὰν κατ' ἀρχὴν ὑπάρχουν ἀξιολογικαὶ προτάσεις, ἡ ἀπάντησίς μας εἶνε καταφατικὴ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο κατελήξαμεν ἀφοῦ ἀπεκαλύψαμεν τὰ σφάλματα περὶ τὴν ἀνάλυσιν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ταυτίζουν τὰς προτάσεις ταύτας πρὸς τὴν ἐκφρασιν αἰσθημάτων ἢ ψυχικῶν καταστάσεων. Ἡ ἀνάλυσις αὕτη ἦτο ἀπαραίτητος χάριν αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος ὅπως διευκρινισθῇ ἓνα θέμα εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεκράτει τόσον μεγάλη σύγχυσις.

Ἦδη θὰ ἐπιληφθῶμεν τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξακριβώσεως τῶν τοιούτων προτάσεων. Λέγεται ὅτι τὸ νόημα μίας οἰασδῆποτε προτάσεως εἶνε ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον εἶνε δυνατὸν αὕτη νὰ ἐξακριβωθῇ. Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς σαφηνείας θέλω νὰ δηλώσω εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι δὲν προτίθεμαι νὰ διαφωνήσω πρὸς τὴν γενικὴν αὐτὴν ῥῆσιν, θὰ ἐπευθύνουν ὅμως μολαταῦτα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τὸ ὁποῖον ἄλλοι ἐσημείωσαν ἤδη : ὅτι ὑπάρχει ἐδῶ μία δυσκολία· ὅτι τουτέστι δὲν μᾶς εἶνε καθόλου δυνατὸν νὰ καθορίσωμεν τὸν τρόπον τῆς ἐξακριβώσεως ἐνόσω δὲν γνωρίζομεν τὸ νόημα τῆς προτάσεως τὴν ὁποῖαν πρόκειται νὰ ἐξακριβώσωμεν. Πιστεύω λοιπόν, καὶ θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀποδείξω, ὅτι ὑπάρχει τρόπος πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων· ἀφοῦ ὅμως τὸ νόημά των εἶνε τόσον διάφορον ἀπὸ τὰς προτάσεις πού ἀφοροῦν

πραγματικὰ γεγονότα, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξακριβώσεως αὐτῶν θὰ εἶνε καὶ αὐτὸς διάφορος. Θὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος τούτου ἐμμέσως, δηλαδή διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ προβλήματος τῆς πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν. Ἐὰν ὑπάρχουν πλάναι περὶ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ ἐὰν εἶνε δυνατόν θὰ ἐπανορθώσωμεν τὰς πλάνας ταύτας — τότε νομίζομεν ὅτι θὰ εἶνε λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐπανορθώσεως θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ μᾶς ὑποδείξῃ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐξακριβώσεως.

Ἐπὶ τῆς ἐξετάσεως τῆς πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν :

Ἐἶνε φανερόν, νομίζω, ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρίας κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἀξιολογικαὶ κρίσεις ἢ προτάσεις δὲν εἶνε παρὰ συγκεκαλυμμένα ἐκδηλώσεις ψυχικῶν καταστάσεων, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρξουν πλάναι περὶ τὴν ἀξιολόγησιν. Ὁ Ayer, ἐν πάσῃ περιπτώσει, παραδέχεται τὴν συνέπειαν ταύτην. Φθάνει μάλιστα οὗτος μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρίζεται, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν κ. G. E. Moore (ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν ἀξιολογικαὶ προτάσεις ἄλλως θὰ ἦτο ἀδύνατος οἰαδήποτε συζήτησις περὶ ἀξιῶν), ὅτι ποτὲ δὲν ὑπάρχει συζήτησις περὶ ἀξιῶν—μία νέα παραδοξολογία, τὴν ὁποίαν, ὅπως φρονεῖ καὶ ἡ Miss Stebbing, δὲν κατώρθωσεν οὗτος καθόλου νὰ καταστήσῃ πιστευτήν.

Νομίζω ὅτι ὅλοι θὰ παραδεχθοῦν εὐκόλως ὅτι ὑπάρχει ἓνα εἶδος πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν τῆς ὁποίας δὲν γεννᾶται καμμία ἀμφισβήτησις, ἐπίσης δὲ ὅτι ὡς πρὸς τὰς προτάσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη, καὶ ὑπάρχει, μεγάλη ἀμφισβήτησις. Προτάσεις ὅπως αἱ ἑξῆς : «αὐτὸ εἶνε καλὸν αὐτοκίνητον, ἢ αὐτὸ εἶνε καλὸν διδακτικὸν βιβλίον», ἔχουν νόημα καὶ εἶνε δυνατόν νὰ ἐταληθευθοῦν ἐπὶ τῇ βάσει οἰασδήποτε θεωρίας περὶ νοήματος. Ἐν σχέσει πρὸς τοιαύτας ἀξίας, πού εἶνε δηλωτικαὶ ὄργανου, ἡ ὑπαρξις τῆς πλάνης καὶ ἡ δυνατότης τῆς ἐπανορθώσεως αὐτῆς εὐρίσκεται ἔκτος πάσης ἀμφισβητήσεως. Ἐνα μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς μας, τόσον τῆς ἀτομικῆς ὅσον καὶ τῆς κοινωνικῆς, συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὑποπίπτωμεν ἀκριβῶς εἰς τοιούτου εἶδους πλάνας καὶ εἰς τὸ νὰ τὰς ἐπανορθώνωμεν μετὰ πολλοῦ κόπου. Ἀφοῦ δὲ ἀφοροῦν τὸ ζήτημα

τῆς χρησιμότητος, τῆς σχέσεως τῶν μέσων πρὸς τὸν σκοπὸν, εἶνε αὐ-
 ται πρωτίστως πλάναι τοῦ νοῦ, πλάναι τῆς κρίσεως τοῦ τύπου τῆς
 αἰτιότητος, εἶνε δὲ δυνατόν νὰ ἐπανορθωθοῦν διὰ αἰτιώδους ἀναλύ-
 σεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἡ ἀφορῶτα τὴν ἀξίαν ἀμφισβή-
 τησις, καίτοι δὲν εἶνε μόνον ἀμφισβήτησις στρεφομένη περὶ τὰ
 πραγματικὰ περιστατικά, εἶνε ὅμως κατὰ μέγα μέρος τοιαύτη.
 Τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ τὸ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως. Δὲν εἶνε
 καθ' ὅλοκληρίαν τοιαύτη. Ἐὰν λάβωμεν ὡς δεδομένας ὀρι-
 σμένας προϋποθέσεις, ἢ ὑποθέσεις ἐν σχέσει πρὸς οἰκονομικὰς ἢ παι-
 δαγωγικὰς ἀξίας, ἢ ἐπανόρθωσις μιᾶς πλάνης, περὶ τὴν ἀξιολόγησιν
 τοῦ τύπου τούτου δύναται νὰ λάβῃ χώραν χωρὶς νὰ ἀνακινήθοῦν
 ῥητῶς ζητήματα ὅσον ἀφορᾷ τὰς οὐσιαστικὰς ἀξίας. Κατ' ἀρχὴν ὅμως
 αἱ ὑπονοούμεναι αὐταὶ προϋποθέσεις εἶνε πάντοτε παροῦσαι, καὶ εἰς
 ὀρισμένας περιστάσεις δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀποφευχθοῦν. Ἡ πραγ-
 ματιστικὴ θεωρία περὶ ἀξίας, ἢ ὁποία πειρᾶται νὰ ἀναγάγῃ ὅλας τὰς
 ἀξιολογικὰς κρίσεις εἰς τὸν τύπον τὸν ὀργάνου δηλωτικόν, δὲν εἶνε
 δυνατόν νὰ τύχῃ ἐφαρμογῆς. Ἀλλὰ . . . αὐτὸ εἶνε ἄλλο ζήτημα.

Ὅπως δὴποτε τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ἀπόψεώς μου τὸ ἀπέδειξα :
 ὑπάρχει πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ εἶνε δυνατόν νὰ ἐπα-
 νορθωθῇ αὕτη. Ἀλλὰ τὸ πράγματι ἀμφισβητούμενον ζήτημα δὲν εἶνε
 ἡ πλάνη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Τὸ ζήτημα εἶνε ὅτι οἱ ἀντιφρονούντες
 ἀγνοοῦνται τὴν δυνατότητα τῆς πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν ἐν σχέσει
 πρὸς τὰς καλουμένας ἀμέσους ἢ ἐσωτερικὰς (οὐσιαστικὰς) ἀξίας. Ἐδῶ
 εἶνε φανερόν ὅτι ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ τοὺς δύο τύπους τῶν προ-
 τάσεων τοὺς ὁποίους διεκρίναμεν εἰς τὴν φαινομενολογικὴν ἀνάλυσίν
 μας. Ἄς ὀνομάσωμεν διαπιστωτικὰς ἀξιολογικὰς προτάσεις τὰς
 πρώτας, τουτέστι τὰς προτάσεις ἐκεῖνας εἰς τὰς ὁποίας γίνεται δῆλος
 μία τις ἀξία, προτάσεις δὲ ἐκτιμητικὰς τὰς δευτέρας, τουτ. ἐκεῖνας
 εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδονται τὰ κατηγορούμενα καλὸς ἢ κακός, καλλίτερος
 ἢ χειρότερος. Ἰσχυρίζομαι λοιπὸν ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις εἶνε
 δυνατόν νὰ λάβουν χώραν πλάναι καὶ ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις
 εἶνε δυνατόν νὰ ἐπανορθωθοῦν αὐταί. Ἄς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς διαπι-
 στωτικὰς προτάσεις.

Δυνατὸν νὰ συμφωνοῦμεν διὰ νὰ χαρακτηρίσωμεν προᾶξιν τινὰ ὡς

ὑπερήφανον (καίτοι αἱ ὡς πρὸς αὐτὴν αἰσθηματικαὶ μας ἀντιδράσεις νὰ εἶνε διάφοροι), - δυνατὸν ὅμως καὶ νὰ διαφωνοῦμεν, καὶ τότε ὁ ἓνας ἐξ ἡμῶν θὰ διατελεῖ ἐν πλάνῃ. Ἡ ἐπανόρθωσις ἐδῶ δὲν διαφέρει κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὴν ἐπανόρθωσιν εἰς περίπτωσιν διαπιστωτικῆς προτάσεως οἰουδήποτε τύπου. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἀπεδύθη ἐσφαλμένως μία ὀνομασία καὶ τὸ πρόβλημα συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποδοθῇ αὕτη ὀρθῶς. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων παρεχομένων ποιότητων ἡ ἐπανόρθωσις ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ νὰ ὑποδειχθῇ ἡ ποιότης, ἐρυθρόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ἡ ὀνομασία. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀξιολογικοῦ δεδομένου ἡ ἐπανόρθωσις λαμβάνει χώραν μὲ τὸ νὰ καταδειχθοῦν ἐπὶ τινος παραδείγματος αἱ καθ' ἕκαστον περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας δεόν νὰ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὄρου.

Φυσικὰ εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ προβάλῃ κανεὶς ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπανορθοῦται δὲν εἶνε μία ἀξιολογικὴ κρίσις, ἀλλὰ μία κρίσις περὶ πράγματος, ὅτι δηλ. ὅταν κατὰ πλάνην χαρακτηρίζω μίαν πράξιν ὡς ὑπερήφανον ἐνῶ πράγματι δὲν εἶνε τοιαύτη, ἔχομεν ἐνώπιόν μας πλάνην τοῦ αὐτοῦ τύπου ὡς ἐὰν νὰ ἔλεγον ὅτι ἓνα ἀντικείμενον εἶνε ἐρυθρόν ἐνῶ πράγματι εἶνε πράσινον. Ἐξετάζοντες ὅμως προσεκτικότερον τὸ πρᾶγμα θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν ἔχει οὕτω. Τὸ νὰ χαρακτηρίσω μίαν πράξιν ὡς ὑπερήφανον, εἴτε ὀρθῶς εἴτε ἐσφαλμένως, ἔχει ὡς ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν ὅτι ἔχω ἐννοήσει ἢ ἀντιληφθῇ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑπερηφάνου, τοῦτο δὲ εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ μόνον διὰ ψυχικῆς ἐνοράσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶνε ἐντελῶς διάφορον ἀπὸ μίαν διὰ τῶν αἰσθήσεων παρατήρησιν ἐνὸς γεγονότος ἢ, ἐὰν ὑπάρχῃ τοιοῦτόν τι, ἀπὸ μίαν ἐνδοσκόπησιν ἐσωτερικῶν ψυχολογικῶν πραγματικῶν γεγονότων. Πρὸς τὴν ἐννοίαν ταύτην τῶν ψυχικῶν ἐνοράσεων συνδέονται, βεβαίως, πολλὰ ζητήματα, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἐξέτασιν δὲν δύναμαι νὰ εἰσέλθω ἐνταῦθα. Τὸ κατ' ἐμὲ πιστεύω ὅτι ὑπάρχουν ἀξιολογικαὶ οὐσίαι δεκτικαὶ ἐποπτείας, ὅπως εἶνε δεκτικὰ ἐποπτείας τὰ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων διδόμενα (sensa), ἢ τοιαύτη ὅμως ἀποψις δὲν εἶνε ἀναγκαία διὰ νὰ ἀποδείξω τὸν ἰσχυρισμόν μου ὅτι λαμβάνουν χώραν πλάναι καὶ ὅτι ἡ ἐπανόρθωσις αὐτῶν εἶνε δυνατή.

Ἐπανορθώσεις, κατὰ ταῦτα, τῶν διαπιστωτικῶν ἀξιολογικῶν προ-

τάσεων λαμβάνουν χώραν διαρκῶς. Τὸ πραγματικὸν ὅμως πρόβλημα ἀναφαίνεται ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀξιολογικὸν κατηγορούμενον «καλόν», τὸ ὁποῖον, ὅπως εἶδομεν, συμφώνως πρὸς τὴν ἄποψιν τὴν ὁποίαν κρίνομεν ἐνταῦθα, δὲν συμβολίζει καμμίαν ἀναφορὰν πρὸς τι, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκφράζει ἓνα αἶσθημα. Φιλονικεῖα ἢ ἀμφισβήτησις περὶ τὴν ἀξιολόγησιν ἐμφανίζεται ἐν σχέσει πρὸς τρία κύρια σημεῖα α) φιλονικεῖα ὡς πρὸς τὰ πράγματα τὰ ὁποῖα εἶνε καλά· β) ὡς πρὸς τὸ τι εἶνε τὸ καλόν, τ. ἔ. ταυτότης καὶ διαφορὰ τοῦ καλοῦ ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας ἀξίας, οἷον ἡδονή· γ) ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὰς σχετικὰς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν ἀξιῶν. Ἰσχυρίζομαι λοιπὸν ὅτι πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν εἶνε δυνατὸν νὰ λάβῃ χώραν ἐπὶ ὅλων αὐτῶν τῶν σημείων καὶ ὅτι αἱ πλάναι αὗται εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθοῦν.

Ἄς ἀρχίσωμεν μὲ ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὴν πρώτην περίπτωσιν. Ἐνας κυνικὸς αἰσθητιστὴς ἰσχυρίζεται, λόγου χάριν, ὅτι τὰ μόνα ἀγαθὰ εἶνε τὸ μάσσημα καὶ αἱ ἐρωτικαὶ σχέσεις. Ἴσως νὰ μὴ μᾶς εἶνε δυνατὸν νὰ διορθώσωμεν τὸ αἶσθημά του εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἤμποροῦμεν ὅμως νὰ διορθώσωμεν τὸν ἰσχυρισμὸν του. Καὶ κατὰ πρῶτον δὲν περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἐκφράσῃ ἀπλῶς ἓνα αἶσθημα, ἀλλὰ διατυποῖ καὶ ἓνα ἰσχυρισμὸν. Θεωρεῖ τοῦλάχιστον ὡς βέβαιον ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς του εἶνε ἀληθὴς καὶ ὅτι, διὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον, ἓνας ἀληθὴς ἰσχυρισμὸς εἶνε καλλίτερος ἀπὸ ἓνα ψευδῆ· ἄλλως δὲν θὰ διετύπωνε καθόλου τὸν ἰσχυρισμὸν του. Εἶνε συνεπῶς δυνατὸν νὰ ὑποδειχθῇ εἰς αὐτὸν ὅτι ὑπάρχει τοῦλάχιστον ἀκόμη ἓνα ἀγαθὸν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μάσσημα καὶ τὰς ἐρωτικὰς σχέσεις καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἰσχυρισμοῦ του ἀνεγνώρισε τὸ γεγονὸς τοῦτο.

Τώρα, εἶνε σπουδαῖον νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι εἰς τὸ προκείμενον ἢ διόρθωσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ δείξωμεν ὅτι ἄλλοι ἀναγνωρίζουν καὶ παραδέχονται ἄλλας ἀξίας, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς πράγματι ἀναγνωρίζει τοιαύτας καὶ πρέπει νὰ τὰς ἀναγνωρίσῃ. Τοῦ ἀπεδείξαμεν τὴν ὑπαρξιν καὶ ἄλλης μίας ἀξίας, κάπως ἐμμέσως. Σπουδαῖον εἶνε ἐπίσης νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἐδείξαμεν δὲν εἶνε κανένα ψυχολογικὸν γεγονὸς, ὅτι τουτέστι ἐπιθυμεῖ ἐπίσης καὶ τὴν ἀληθῆσαν, ἀλλ' εἶνε μία ἀξιολόγησις ἢ ὁποία εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνῃ παραδεκτή. Δὲν θὰ προσπαθίσω νὰ καθορίσω πόσαι ἄλλαι ἀξίαι συμπερι-

λαμβάνονται εἰς τὴν ὑποχρεωτικὴν αὐτὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας ὡς ἀξίας· βεβαίως θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι τοιαῦται. Ἄρκει ὅτι εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς του περιέχει ἐν ἑαυτῷ πλάνην καὶ ὅτι ἡ πλάνη αὕτη εἶνε δυνατόν νὰ ἐπανορθωθῇ. Ἐὰν ἀναγνωρίζει κατ' ἀρχὴν τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους θὰ ἀναγνωρίσει καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν ταύτην.

Ὅσάκις πρόκειται περὶ διαπιστωτικῶν ἀξιολογικῶν προτάσεων, ἡ ἀξία «ἀποδεικνύεται» ἀμέσως· εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσαν περίπτωσιν γίνεται αὕτη καταφανὴς ἐμμέσως ἄλλ' ὄχι καὶ ὀλιγώτερον ἀσφαλῶς. Τὸ τοιοῦτον θὰ γίνεαι ἀκόμη καλλίτερον καταληπτὸν ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν δευτέραν περίπτωσιν τῆς πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν. Ὁ δεῦτερος οὗτος τύπος λαμβάνει χώραν, ὡς εἶδομεν, ὁσάκις πρόκειται νὰ ταυτισθῇ τὸ κατηγορούμενον «καλὸν» πρὸς ἓνα οἷονδήποτε ἀντικείμενον ἀξίας· φυσικὰ ἡ περίπτωσις αὕτη συντρέχει κατ' ἔξοχὴν ὅταν ταυτίζεται τὸ κατηγορούμενον καλὸν πρὸς μίαν εὐχάριστον κατάστασιν τῆς συνειδήσεως. Πρωτίστως θὰ παρατηρήσωμεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ καλούμενος ἠδονιστὴς ἐπιμένει εἰς τὸ ὅτι ὑπάρχει πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν. Εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ τιμὰς ἢ ἀλήθειαν ὡς ἀγαθὰ καθ' ἑαυτὰ θὰ λέγει, κατ' ἀρχὴν: «δυστυχισμένε ἄνθρωπε, ἀπατᾷς τὸν ἑαυτόν σου. Ἄν καθήσεις κάτω στὴ δροσιὰ καὶ ἐρωτήσεις τὸν ἑαυτό σου τί εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἔχει καθ' ἑαυτὸ ἀξίαν, ἡ μόνη ἀπάντησις ποὺ θὰ εὔρῃς εἶνε ὅτι εἶνε μιὰ εὐχάριστος κατάστασις τῆς συνειδήσεως». Ἡ «ἀμφισβήτησις» ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν ἀφορᾷ ἐδῶ τὴν ταύτισιν τοῦ καλοῦ πρὸς τὴν εὐχάριστον κατάστασιν τῆς συνειδήσεως. Εἶνε ὅμως ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν καὶ τοῦτο ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ ὠφελιμισταί, ἀπὸ τοῦ Bentham καὶ ἐντεῦθεν, ἐθεώρουν ὅτι ἡ ταύτισις αὕτη ἦτο δυνατόν νὰ ἐξελεγχθῇ διὰ τῆς πείρας, χρησιμοποιουμένου δηλονότι τοῦ ἐμπειρικοῦ κριτηρίου· ὅτι τουτέστιν ὅταν γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως καλόν, εἴμεθα εἰς θέσιν, οὕτως εἰπεῖν, νὰ δείξωμεν τὴν εὐχάριστον κατάστασιν τῆς συνειδήσεως ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον ὅταν χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις πράσινον, εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ὑποδείξωμεν τὸ δεδομένον τῆς αἰσθήσεως. Ὁ λογικὸς θετικιστὴς ἔχει πληρέστατον δίκαιον ὅταν ἀρνεῖται ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν οὕτω. Δυνατὸν ἢ εὐχάριστος κατάστασις τῆς συνειδήσεως νὰ εἶνε ὄντοτης δεκτικὴ παρατηρήσεως, καίτοι τὸ ἐὰν εἶνε ἢ ἐὰν

δὲν εἶνε τοῦτο περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ ὁλόκληρον τὸ ζήτημα τῆς ἐνδοσκοπήσεως ὡς μορφῆς τῆς παρατηρήσεως. Βεβαίως ὅμως ἡ ταύτισις αὐτῆς πρὸς τὸ καλὸν δὲν εἶνε ὄντοτης δεκτικῆ παρατηρήσεως. Ἡ πλάνη ἡ ὁποία ταυτίζει τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὴν ἡδονὴν ἀνεσκευάσθη ἐπανειλημμένως, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Moore ὁ ὁποῖος κατέδειξε τὸ νατουραλιστικὸν ψεῦδος τὸ ὁποῖον περιείχετο εἰς αὐτήν. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον πρέπει ἰδιαζόντως νὰ τονισθῆ ἔδῳ εἶνε ὅτι ἐνῶ ἡ ἐπανόρθωσις τῆς πλάνης περιλαμβάνει καὶ τὸν φαινομενολογικὸν καθορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀγαθοῦ ἡ γενομένη οὐχ ἦττον πλάνη εἶνε πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν, ἡ δὲ πλάνη αὕτη εἶνε δυνατόν νὰ ἐπανορθωθῆ.

Ὁ τρίτος τύπος πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν λαμβάνει χώραν ὁσάκις πρόκειται νὰ ἀποδοθῶν τὰ κατηγορούμενα καλλίτερος ἀπὸ . . . καὶ χειρότερος ἀπὸ . . . ἢ ὅταν ἔχομεν ἐνώπιόν μας μίαν κλίμακα ἀνωτέρων ἢ κατωτέρων ἀξιῶν. Ὁ κ. Ayer ἔχει πληρέστατον δίκαιον ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ὑπάρχει συζήτησις περὶ ἀξιῶν ἐνόσω δὲν ὑπάρχει κλίμαξ ἀξιῶν· νομίζω ὅμως ὅτι ἔχει ἄδικον ὅταν λέγει ὅτι δὲν ὑπάρχει κλίμαξ ἀξιῶν καὶ συνεπῶς δὲν ὑπάρχει καὶ καμμία συζήτησις περὶ ἀξιῶν.¹⁾ Ἔχω τὴν ιδέαν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ κ. Ayer θὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῆ ὅτι, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ φαινόμενα, μέγα μέρος τῶν σκέψεών μας ἀσχολεῖται μὲ ζητήματα τὰ ὁποῖα προϋποθέτουν τὴν ὕπαρξιν μίας τάξεως ἢ κλίμακος ἀξιῶν. Ἄς ὑποθέσωμεν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ὁ πλοίαρχος ἐνὸς καταποντιζομένου πλοίου ἔσωσε πρῶτον τὸ πλήρωμα, κατόπιν τοὺς ἄρρενας ἐπιβάτας καὶ τελευταῖον τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά. Ὑποθέτω ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη—καίτοι δὲν εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος—θὰ ἔλεγεν ὅτι ὁ πλοίαρχος δὲν ὤφειλε νὰ διατάξῃ τὴν διάσωσιν κατ' αὐτὴν τὴν σειράν. Δὲν εἶνε κατὰ τὸ ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν ὅτι καὶ αὐτὸς ἀκόμη θὰ ἠμποροῦσε νὰ λησιμονήσῃ προσωρινῶς ὅτι εἶνε ὁπαδὸς τοῦ λογικοῦ θετικισμοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πρωταρχικὴν του κατάστασιν ὡς ἀνθρωπίνου ὄντος καὶ βρετανοῦ πολίτου. Μάλιστα ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι καὶ θὰ συζητήσῃ μαζί του! Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ πράττει ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ συζήτησις θὰ στρέφεται περὶ «ἀξίας» καὶ ὄχι περὶ «πραγματικὰ γεγονότα».

1) Language, Truth, Logic. σελ. 167.

καὶ διὰ τὰ ἐξῆς ἢ συζήτησις οἷονδὴποτε νόημα θὰ πρέπει νὰ στρέφαται περὶ τάξιν τινὰ τῶν ἀξιῶν.

Ἄν ὑποθέσωμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶνε ἀληθῆ—καὶ νομίζω ὅτι θὰ εἶνε ἀληθῆ δι' ὅλον τὸν κόσμον ἐκτὸς ἴσως διὰ τὸν λογικὸν θετικιστὴν — τότε θὰ ἔχομεν ἐνώπιόν μας μίαν περίπτωσιν πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν τοῦ τρίτου τύπου. Ἐὰν δὲ κατ' ἀρχὴν ἀπεφασίζαμεν νὰ κάμωμεν παρατηρήσεις εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός θὰ ἐσήμαινεν ὅτι παραδεχόμεθα ὅτι ἡ πλάνη εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπανορθωθῇ. Θὰ πρέπει νὰ εἶνε δυνατὸν νὰ τοῦ ἀποδείξωμεν ὅτι αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά ἔπρεπε νὰ διασωθοῦν πρῶτα, κατόπιν οἱ ἄνδρες καὶ τέλος τὸ πλήρωμα. Ἐὰν πρὸς τούτοις, ἐνῶ θὰ τοῦ καταδεικνύομεν τ' ἀνωτέρω, ἠθέλαμε νὰ συζητήσουμε λογικῶς μὲ αὐτόν, θὰ εὐρίσκομεν ὅτι ἡ λογικὴ συζήτησις θὰ συνίστατο εἰς τὸ νὰ τοῦ δείξωμεν μίαν κλίμακα ἀνθρωπίνων ἀξιῶν ἀρχομένων ἀπὸ τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς (τοῦ ἀτόμου) καὶ προχωροῦσαν πρὸς ἀνωτέρας ἀξίας, προσωπικὰς καὶ κοινωνικάς.

Φυσικὰ εἰς τὰ ἀνωτέρω εἶνε δυνατὸν νὰ δοθῇ ἡ ἀπάντησις ὅτι ἡ ἀμφισβήτησις δὲν ἀφορᾷ ἀξίας ἀλλὰ πραγματικὸν γεγονός· ὅτι τοιαῦτα πράγματα δὲν γίνονται, ὅτι ἡ τάξις κατὰ τὴν ὁποίαν σώζουσι τοὺς ἐπιβάτας εἶνε κοινωνικὴ συνθήκη καὶ ὅτι ὁ δυστυχὴς πλοίαρχος δὲν ἔδωκε τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὸ γεγονός τοῦτο. Τοιοῦτος ὅμως ἰσχυρισμὸς ἰσοδυναμεῖ πρὸς πλήρη διαστροφὴν τῆς καταστάσεως. Δὲν ὑπάρχει κατ' ἀρχὴν ἐπανόρθωσις τῆς πλάνης, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι πρόκειται περὶ πλάνης ἐνόσω ὁ πλοίαρχος δὲν παραδεχθῇ ὅτι ὄφειλε νὰ τοὺς σώσῃ κατὰ διάφορον τάξιν, τοιαύτη δὲ παραδοχὴ θὰ ὑπάρχει μόνον ὅταν οἱ λόγοι ἐπὶ τῶν ὑποκείμενων στηρίζεται ἔχουν ἀξιολογικὸν χαρακτῆρα.

Ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι ἡ σύντομος αὕτη συζήτησις περὶ τῆς ἐννοίας μιᾶς τάξεως ἢ κλίμακος ἀξιῶν μόλις θίγει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ προβλήματος. Ἐγὼ προσωπικῶς πιστεύω, καὶ ὑπεστήριξα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, εἰς τὸν ἀριεπίστατον χαρακτῆρα τῆς ἀρχῆς τῆς κλίμακος τῶν ἀξιῶν, τελευταίως δὲ ὁ Hartmann διετύπωσε τὴν ἀποψιν αὐτὴν πολὺ καλλίτερον παρ' ὅ,τι τὸ ἔπραξα ἐγώ. Πιστεύω ἐπίσης μαζί του, ὅτι μία τοιαύτη τάξις τῶν ἀξιῶν εἶνε δυνατὸν νὰ κατασκευασθῇ καὶ ὅτι ἡ τάξις

αὐτὴ εἶνε δυνατόν νὰ δοκιμασθῆ καὶ νὰ ἐπαληθευθῆ διὰ τῆς ἐξετάσεως συγκεκριμένων ἠθικῶν κρίσεων. Ἐὰν αἱ ἀπόψεις αὗται εἶνε στερεαὶ τότε θὰ εἴμεθα φυσικὰ εἰς θέσιν νὰ κατανοήσωμεν διατὶ εἶνε δυνατόν νὰ ὑπάρχη πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ διατὶ ἡ πλάνη εἶνε δυνατόν νὰ ἐπανορθωθῆ. Ὅλα αὐτὰ μοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ τὰ ἐξετάσω. Διὰ τὸν σκοπὸν μας ἀρκεῖ ὅτι αὐτοῦ τοῦ τύπου πλάναι περὶ τὴν ἀξιολόγησιν λαμβάνουν χώραν καὶ ὅτι εἶνε δεκτικαὶ ἐπανορθώσεως.

Πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ αὐταπάτη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν.

Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ταύτας ὑπεστήριξα ὅτι ἡ πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν εἶνε δυνατόν νὰ ἐπανορθωθῆ, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, ἀφοῦ δὲ ἡ ἐπανόρθωσις εἶνε μία μορφή τῆς ἐξακριβώσεως—ἢ ἡ ἐπανόρθωσις ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ ἐξακρίβωσιν—ἔχομεν οὕτω τὴν ἀφρητηρίαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς θεωρίας περὶ ἐξακριβώσεως τῶν ἀξιολογικῶν ἰσχυρισμῶν. Δυνατὸν ὅμως νὰ ἀντιταχθῆ (ὑπὸ τῆς θεωρίας τὴν ὁποίαν ἐξετάζομεν) ὅτι δὲν λαμβάνει χώραν πραγματικὴ ἐπανόρθωσις. Ἐκεῖνος ποὺ διέπραξε τὰς λεγομένας πλάνας ἀπλῶς ἐξέφρασεν ἓνα συναίσθημα τὸ δὲ συναίσθημα μένει τὸ αὐτὸ καὶ ὕστερα ἀπὸ ὅλην τὴν συζήτησιν.

Βεβαίως εἶνε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὅταν ἐπανορθωθῆ ἡ πλάνη περὶ τὴν ἀξιολόγησιν, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου κατ' ἀνάγκην ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος διετύπωσε τοὺς πεπλανημένους ἰσχυρισμοὺς διωρθώθη καὶ ὁ ἴδιος. Ἡ κρίσις τοῦ ἐπανορθωθῆ καὶ ὄχι τὰ αἰσθημάτα του. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ἐπανόρθωσις μίας ἀξιολογικῆς πλάνης δὲν σημαίνει πάντοτε κατ' ἀνάγκην καὶ ἀλλαγὴν αἰσθημάτων. Ἡ πρώτη εἶνε τι τὸ ἀξιολογικόν, τὸ δεύτερον εἶνε κατὰ τὸ ψυχολογικόν. Αὐτὸ τὸ τελευταῖον γεγονός ἔδωκε κυρίως ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν ὅλης αὐτῆς τῆς θεωρίας περὶ ἀξιολογήσεως ὡς ἐχούσης χαρακτῆρα ψυχολογικὸν καὶ συνεπῶς σχετιζομένης καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ αἰσθημάτος. Διὰ νὰ διευκρινίσωμεν τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ πλάνης περὶ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ αὐταπάτης ὡς πρὸς αὐτήν.

Πρῶτον θὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι παρομοία διάκρισις κρίνεται ἀναγκαία καὶ εἰς ἄλλας σφαίρας. Εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθημάτων αἱ αὐτα-